

ҚЎМОНДОНЛИК КУЗАТУВИ ЭҲТИЁТ ЧОРАСИ ХАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ КЕЙИНГИ ЖИНОЯТЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Алаутдинов Дилмурод Алаутдин ўғли

Ички Ишлар Вазирлиги Академияси бошлиғи ўринбосари, доцент

Эҳтиёт чоралари айбланувчи, судланувчининг суриштирув, дастлабки тергов ва суддан буйин товланининг олдини олиш; унинг бундан буёнги жиноий фаолиятига чек қуйиш; унинг иш буйича ҳаққатни аниқдашга ҳалал берадиган уринишларига йўл қўймаслик; ҳукмнинг ижро этилишини таъминлаш мақсадида қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 254-моддасида назарда тутилган эҳтиёт чораси – ҳарбий хизматчининг хулқ-атвори устидан қўмондонлик кузатуви – ҳозирги замон талабларига жавоб берувчи самарали чора бўлиб, жиноят содир этган аскарнинг ўз жамоасида қолишига имкон беради ва профилактик аҳамиятга эга. Ҳуқуқий моҳияти жиҳатидан бу эҳтиёт чораси кафиликнинг ўзига хос тури бўлиб, айбланувчи, судланувчи муносиб хулқ-атворда бўлишини ҳарбий қисм қўмондонлиги ҳарбий низомларда белгиланган чоралар воситасида таъминлайди. Қўмондонлик кузатуви ўз мазмунига кўра бирор лавозимни эгалламаган оддий ҳарбий хизматчига қўлланиши мумкин. У муддатли ҳарбий гарнизонда хизматни ўтаётган ёхуд ҳарбий ўқув йиғинига чақирилган ҳарбий хизмат ўташга мажбур шахс бўлиши кўзда тутилади ва бундай шахс айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилинган бўлиши лозим. Аниқроғи, каттами-кичикми, ҳарбий қўмондонларга ва гумон қилинган шахсга бу чора қўлланиши мумкин эмас. Амалиётда кўрсатилган талабга риоя қилмаслик ҳолатлари оз бўлса-да, учраётгани сабабли, Кодексда тегишли тақиқ кўрсатиб ўтилиши мақсадга мувофиқ.

Қўмондонлик кузатуви айбланаётган ҳарбий хизматчи келгусида содир этиши эҳтимол қилинган жиноий фаолиятининг олдини олиш, терговга тўсқинлик қилмаслигини таъминлаш мақсадида терговчининг қарори ёки суднинг ажрими асосида қўлланади. Бунинг учун айбланувчининг кузатуви амалга оширувчи қўмондондан розилик олиш талаб қилинмайди. Фикримизча ушбу ҳолат тўғри ҳисобланиб жиноят содир қилган ҳарбий хизматчиларни кейинги ноқонуний ҳаракатларидан тийилишига ёрдам беради. Аксинча, Россия Федерацияси Жиноят процессуал кодексининг 104-моддасида

ушбу эҳтиёт чорасини қўлланиши учун айбланувчи, ҳатто гумон қилинган шахсдан розилик олиш шарт деб ҳисобланади¹.

Фикримизча, бундай шартни назарда тутиш учун эҳтиёж йўқ. Молдава Жиноят процессуал кодексининг 183-моддасига кўра айбланувчини ҳарбий қўмондонлик кузатувиغا бериш учун прокурордан рухсат олиниши талаб қилинади. Бунга ҳам, фикримизча, зарурият йўқ. Чунки айбланувчининг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳарбий низомларда кўрсатилган ҳажмда сақланиб қолади. Аини вақтда шуни таъкидлаш жоизки, қўмондонлик кузатуви қўлланган шахс, тегишли ҳарбий низомларда кўрсатилганидек, қурол ва ўқ-дори олиб юриши, якка тартибда ҳарбий қисм ҳудудидан ташқарида бўлиши, масъулият билан боғлиқ қоровуллик ва навбатчилик вазифаларини бажариши тақиқланади. Бу талаб Молдава Жиноят процессуал кодексининг 183-моддасида қисман акс этирилган. Назарим-да, бу жиддий масала бизнинг Жиноят процессуал кодексида ҳам аниқ кўрсатилиши лозим. Айбланувчига бу ҳақда тушунтириш ҳамда ҳарбий хизматчини чеклов остидаги ҳаракатларини бажариши ёки бажармаслиги юзасидан ҳам назорат амалга оширилиши фойдадан ҳоли эмас.

Қонун талабига кўра, терговчи ёки суд ушбу эҳтиёт чораси қўллангани ҳақида ҳарбий қисм қўмондонига дарҳол хабар бериши лозим. Ундан ташқари терговчи ҳарбий хизматчига нисбатан чекловлар ҳақида ҳам ҳарбий қисм қўмондонига ёзма тарзда маълумот бериши лозим. Ўз навбатида кузатувдаги шахс ўз мажбуриятларини бажармаса ва тартибни қўпол тарзда бузса, бу ҳақда ҳарбий қўмондонлик шу эҳтиёт чорасини қўллаган терговчига ёхуд судга хабар бериши лозим. Бундай қоида Қирғизистон Жиноят процессуал кодексида бор ва у бизнинг Кодексга ҳам киритилиши тўғри бўларди. Маълумки, ҳарбий хизмат ва ҳарбий йиғинлар муайян муддатда тугайди. Баъзан ана шу муддат жиноят иши бўйича тергов ва суд тамом бўлмасдан олдин тугаб қолиши мумкин. Шу муносабат билан қўмондонлик кузатувидаги шахсни ҳарбий хизмат ёки йиғинлардан бўшатиш учун эҳтиёт чорасини қўллаган терговчи ёхуд суддан рухсат олиниши тўғрисида Жиноят процессуал кодексида тўлдирилиши лозим.

Агар ҳарбий хизматчи оғир ёки ўта оғир жиноят содир этишда айбланаётган бўлса, уни қисмининг махсус тартибли хонасига жойлаштирилиб, доимий назорат ўрнатилади. Қўмондонлик кузатуви остидаги ҳарбий хизматчини тергов, прокуратура, суд идораларига қуролланган соқчилар олиб боради ва олиб келади. Агар ҳарбий хизматчининг соғлиғига шикаст етказилган бўлса, навбатчи уни дарҳол медицина шифокорига олиб бориб, тиббий кўриқдан ўтказди ва шифокорнинг ёзма ҳулосаси билан қисм командирига хабар беради.

¹ *Гулчехра Тўлаганова*, Жиноят процессида эҳтиёт чораларини қўллаш муаммолари. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Тошкент Юридик Университети. Тошкент-2007

Қўмондонлик кузатуви остидаги ҳарбий хизматчининг ота-оналари, қариндошлари ёки бошқа шахслар билан кўришиши кузатувни қўллаган терговчи ёхуд суднинг рухсати билан амалга оширилади. Ҳарбий қисм қўмондони кузатув қоидаларини бузгани ҳолда Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Уставига асосан жавобгарликка тортилади.

Юқоридаги асосларга мувофиқ, ЖПКнинг 254-моддаси қуйидаги мазмунда тўртинчи ва бешинчи қисмлар билан тўлдирилиши мақсадга мувофиқ:

«Қўмондонлик кузатуви остидаги шахс қурол ва ўқ-дори олиб юриши, якка тартибда ҳарбий қисм ҳудудидан ташқарида бўлиши, ҳарбий тактик ҳаракатларда иштирок этиши, қоровуллик, навбатчилик ва бошқа турдаги масъулиятли вазифаларни бажариши тақиқланади.

Кузатув остидаги шахс ўз мажбуриятларини бузган ҳолларда ҳарбий қўмондонлик эҳтиёт чорасини қўллаган шахсга дарҳол хабар бериши шарт. Кузатув остидаги шахсни ҳарбий хизмат ёки ҳарбий йиғиндан бўшатиш, эҳтиёт чорасини ўзгартириш, бошқа эҳтиёт чораси қўллаш ёки эҳтиёт чорасини бекор қилиш учун шу эҳтиёт чорасини қўллаган терговчи ёки суддан рухсат олиниши лозим».

Хулоса сифатида шунини айтиш мумкин-ки, бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш жиноятлари бўйича тергов ўтказиш жараёнида бевосида амалдаги қонун нормалари ва Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процессуал кодекси талабларига амал қилишимиз лозим. Тергов ҳаракатларини ўтказишга маъсул бўлган мансабдор шахс иш бўйича исботланиши лозим бўлган ҳолатларни аниқлаши мақсадида айнан қайси тергов ҳаракатларини ўтказиши лозимлиги тўғрисида аниқлаштириб олиши керак.

Ҳарбий хизматчиларга нисбатан қўлланиладиган эҳтиёт чорасининг турига эътибор қаратиш ҳамда эҳтиёт чораси доирасида қўлланиладиган чекловларнинг бажарилишини назоратга олиш лозим. Агарда қўмондонлик кузатуви қўлланилган ҳарбий хизматчининг ҳарбий хизмат даври тугаганлиги муносабати билан қўмондонлик кузатуви эҳтиёт чорасини бошқа турдаги эҳтиёт чорасига алмаштириш масаласини албатта терговчи, прокурор қарори ёки суднинг ажрими орқали амалга оширилади.